

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОГОВОРИ В МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Андрій ГОЛОВАЧ

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Право є важливим засобом регулювання взаємовідносин індивідів, соціальних груп, всього суспільства в цілому. В ньому закріплюються права та свободи особистості, воно само виступає як соціальна цінність. Основне призначення права – організувати відносини громадян, їх поведінку, враховуючи їх індивідуальні потреби, спрямувати дії членів суспільства в русло суспільних інтересів. Все це досягається за рахунок збільшення ефективності дії вже існуючих норм права. Дана задача й обумовлює необхідність вивчення механізму правового регулювання. Необхідно проводити постійну роботу по вдосконаленню правової надбудови суспільства з врахуванням основних тенденцій розвитку держави.

Правове регулювання виступає в якості частини системи соціального регулювання суспільних відносин. В системі управління суспільством йому належить важливе місце, так як воно являє собою один з важливих організаційних факторів, спрямованого на забезпечення ефективності практичної діяльності людей. Соціальний результат регулювання – це головним чином, ефект в економічній, політичній та духовній сферах. Він може виражатися в закріпленні певних відносин, їх розвитку, ліквідації небажаних явищ.

Механізм правового регулювання являє собою складну та цілісну систему нормативно-правового способу впливу на суспільні відносини. Категорія «механізм правового регулювання» вироблена в теорії права для відображення моменту руху, функціонування правової форми. Проте, одні дослідники включають всі види впливу права на свідомість та поведінку людей, інші виводять за його межі ідеологію, виховання. Перші під правовим регулюванням розуміють правовий вплив, тобто сукупність різних видів та форм впливу права на суспільні відносини, на поведінку та свідомість людей. Проте, на нашу думку, що правове регулювання – це вплив права на суспільні відносини за допомогою системи спеціальних юридичних засобів, так як не кожна правова категорія безпосередньо регулює суспільні відносини, але можна з впевненістю сказати, що кожна з них не може не здійснювати на них

загального впливу. Механізм правового регулювання виражає дійову сторону процесу переходу нормативності права у впорядкованість суспільних відносин.

Правове регулювання включає в себе наступні стадії: видання норми права та її загальний вплив; виникнення суб'єктивних прав та суб'єктивних юридичних обов'язків; реалізація суб'єктивних прав та суб'єктивних юридичних обов'язків, втілення їх в конкретну, фактичну поведінку учасників суспільних відносин; застосування права. У відповідності з перерахованими стадіями правового регулювання можна виділити чотири основні елементи його механізму: норма права, правовідносини, акти реалізації прав та обов'язків, акти застосування права.

Норма права являє собою вихідну юридичну базу для правового регулювання, так як в ній закладена модель необхідної поведінки, яка сформульована в її диспозиції. Від виду норми права залежить характер поведінки суб'єктів. Норма права виконує основну свою соціальну функцію – регулювання суспільних відносин шляхом встановлення суб'єктивних прав та покладення юридичних обов'язків, гарантованих державою. Правова норма закріплює певний варіант поведінки, являє собою припис більш менш загального характеру, спрямована на персонально невизначене коло осіб.

Якщо до видання правової норми люди можуть в залежності від різних обставин вчиняти варіанти поведінки, то з її появою, в якій би словесній формі вона не виражалась у тексті закону чи іншого нормативного акту або нормативного договору, можливість вибору отримує правове закріплення. Суб'єкту дозволяється, надається право діяти таким-то чином, і якщо він вибере саме цей спосіб, що отримав правове закріплення, йому буде забезпечена державна підтримка.

Основний тягар в механізмі правового регулювання з точки зору динаміки несуть певні правовідносини. Під правовідносинами розуміється виникаючий на підставі норм права індивідуалізований суспільний зв'язок між особами, який характеризуються наявністю суб'єктивних юридичних прав та обов'язків і підтримується (гарантується) примусовою силою держави. Дякуючи правовідносинам між суб'єктами встановлюється стійкий правовий зв'язок, конкретизується склад сторін, обсяг їх суб'єктивних прав та обов'язків.

Механізм правового регулювання приходить в рух через правовідносини, за допомогою яких відбувається реалізація правових норм. Загальні права та обов'язки суб'єктів, які існують на стадії доправовідносин, конкретизуються в суб'єктивному праві та юридичних обов'язків учасників правовідносин. Зв'язок між ними носить індивідуалізований, визначений характер. При чому як тільки, ті чи інші суб'єкти стають учасниками правовідносин, їх зв'язок з державою конкретизується через права та обов'язки.

Правовідносини є зовнішньою формою втілення вимог правової норми та поведінки людей. Внутрішня форма виражається в безпосередньому здійсненні прав та обов'язків суб'єктами правовідносин. Реалізація права (або правових норм) є перетворення, втілення правових норм в фактичній діяльності організацій, органів, посадових осіб, громадян.

Акти реалізації як в безпосередніх, так і опосередкованих формах займають особливе місце в механізмі правового регулювання, оскільки являють собою кінцеву мету правового впливу. Під безпосередніми формами розуміється дотримання, виконання, використання правових норм. Кожна з них як юридичний термін виражає своєрідну форму правової діяльності, має свій особливий сенс, про те говорити окремо про це, на нашу думку, не потрібно, так як вищезазначеної інформації буде достатньо для визначення ролі та місця нормативного договору в механізмі правового регулювання.

В деяких випадках держава за допомогою права бере під свій контроль виникнення, зміну або припинення яких-небудь відносин: вони виникають внаслідок особливого виду юридичних фактів – законних та обґрунтованих актів застосування правових норм. Правозастосовча діяльність необхідна у всіх випадках, коли для виникнення конкретних правовідносин заради їх нормального руху необхідно акт державного органу, посадової особи, уповноваженої законом громадської організації (наприклад, наказ про зарахування в університет).

Кожний основний, вузловий елемент механізму правового регулювання разом з наближеними до нього елементами являє собою свого роду підсистему, в рамках якої правові явища функціонують в єдності та взаємодії. Через підсистеми в механізм правового регулювання втягуються й такі правові явища, які знаходяться за межами правового регулювання, зокрема юридичний інструментарій, який опосередковує правотворчість. Тому при такому підході поняття механізм правового регулювання стає ще більш теоретично значимим, що дає інструментальний зріз всієї правової дійсності.

На стадії формування й загальної дії юридичних норм цілісну підсистему утворюють разом з нормами джерела права; на стадії виникнення прав та обов'язків разом з правовідносинами – юридичні факти, правособ'єктність; на стадії реалізації прав та обов'язків разом з актами реалізації – забезпечувальні правозастосовчі акти. Існування підсистем в структурі механізму правового регулювання дасть можливість з надзвичайною точністю розподілити всі засоби правового впливу по нішам цілісної системи.

Нормативно-правовий договір займає особливе, самостійне місце в механізмі правового регулювання. Як джерело юридичних явищ, нормативний договір виступає в якості інструмента конституювання та форми, яка забезпечує введення, зміну цих явищ. З даної точки зору нормативний акт являє собою засіб впливу на змістовні елементи

механізму правового регулювання, надання їм необхідних юридичних властивостей. Нормативний договір відіграє роль інструмента формування юридичних норм, забезпечує їх юридичною силою. Так, за допомогою даних договорів утворюються та вводяться в механізм правового регулювання нові норми, змінюються або замінюються застарілі. Як форма існування юридичних норм, нормативний договір являє собою спосіб фіксування їх життя, є місцем їх перебування¹. Саме за його допомогою розкривається для учасників суспільних відносин зміст юридичних норм.

В специфіці нормативного договору проявляються його функції. Суттєвою функцією нормативно-правового договору є те, що він повинен забезпечити повне та точне вираження волі сторін. Ефективність правового регулювання буде в багатьох випадках залежати від того, наскільки повно й точно виражена воля суб'єктів права. Інша специфічна функція полягає в тому, що вони є одною з необхідних умов правового регулювання – причини появи договірної способу регулювання суспільних відносин вище вже обговорювалася. З цього випливає необхідність значення повного, швидкого та широкого опублікування нормативного договору. Ще одною суттєвою функцією нормативних договорів є те, що вони пов'язані з виховним впливом права на свідомість людей. Договір виступає одним із засобів та джерелом правової пропаганди та правового виховання. Отже, як бачимо, нормативно-правовий договір має важливе значення не тільки на початковій стадії механізму правового регулювання, формуючи правові норми, але через свої специфічні функції здійснює й вплив на подальший процес правового регулювання суспільних відносин.

Мета в механізмі правового регулювання завжди одна: впорядкувати певним чином суспільні відносини, сприяти їх розвитку, так як безпосереднім результатом правового регулювання є правомірна поведінка громадян. Але правопорядок не являється кінцевою метою, заради якого створюється саме право й діє весь механізм правового регулювання. Завдання законодавця набагато ширше. Вона полягає в тому, щоби за допомогою права змінити, розвинути, закріпити суспільні відносини, тобто встановити порядок, який відповідає інтересам певної соціальної групи або всьому народу.

Правильне визначення не тільки предмету правового регулювання, але й способів нормативного впливу на суспільні відносини приведе до ефективної діяльності механізму правового регулювання. Виважене поширення договірної способу встановлення загальнообов'язкових правил поведінки або навпаки виключення з певної сфери нормативних договорів приведе до того, що суб'єкти правовідносин зможуть набагато краще реалізувати свої права та виконати покладені на них обов'язки.

¹ Головач А.І. (2022). Нормативні договори у сфері приватного права. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Випуск 74: частина 1. С. 15.